

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 5 Issue 11 | pp. 143-153 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

DAVLAT SEKTORIDA MOLIYAVIY NAZORAT MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH

Odilov Erkin Tursunovich

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi
huzuridagi Biznes va tadbirkorlik oliy maktabi
Toshkent viloyati hududiy filiali rahbari

Annotatsiya. Ushbu maqolada davlat sektorida moliyaviy nazorat tizimining mazmuni, ahamiyati va amal qilish mexanizmlari tahlil qilingan. Moliyaviy nazoratni tashkil etishda mavjud muammolar hamda ularning budget mablag'laridan samarali foydalanishga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish yo'llari, xalqaro tajriba va zamonaviy boshqaruv usullarini joriy etish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: davlat sektori, moliyaviy nazorat, budget mablag'lari, davlat moliyasi, nazorat mexanizmi, samaradorlik, moliyaviy intizom.

Аннотация. В данной статье анализируется содержание, значение и механизмы функционирования системы финансового контроля в государственном секторе. Освещены существующие проблемы в организации финансового контроля и их влияние на эффективное использование бюджетных средств. Также разработаны предложения и рекомендации по совершенствованию государственного финансового контроля, внедрению международного опыта и современных методов управления.

Ключевые слова: государственный сектор, финансовый контроль, бюджетные средства, государственные финансы, механизм контроля, эффективность, финансовая дисциплина.

Abstract. This article analyzes the content, significance, and operating mechanisms of the financial control system in the public sector. Existing problems in organizing financial control and their impact on the effective use of budget funds are highlighted. Also, proposals and recommendations have been developed for improving state financial control, implementing international experience and modern management methods.

Keywords: public sector, financial control, budget funds, public finance, control mechanism, efficiency, financial discipline.

Kirish

Bugungi kunda davlat sektorida moliyaviy resurslardan oqilona va samarali foydalanishni ta'minlash, budget mablag'larining maqsadli sarflanishi ustidan nazoratni kuchaytirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Davlat moliyasini boshqarishda moliyaviy nazorat mexanizmi muhim o'rin tutib, u davlat organlari faoliyatining shaffofligi, hisobdorligi va moliyaviy intizomini ta'minlashga xizmat qiladi.

Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish, davlat boshqaruvi tizimini isloh etish va budget jarayonini takomillashtirish sharoitida moliyaviy nazorat tizimiga bo'lgan talab yanada

ortib bormoqda. Amaldagi nazorat mexanizmlarida ayrim kamchiliklarning mavjudligi, budget mablag'laridan foydalanishda samaradorlikning yetarli darajada ta'minlanmayotgani moliyaviy nazoratni yanada rivojlantirish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Shu bois, davlat sektorida moliyaviy nazorat mexanizmini takomillashtirish, ilg'or xorijiy tajribani joriy etish, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish hamda ichki va tashqi nazorat tizimlarining o'zaro uyg'unligini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqolada aynan shu masalalar tahlil qilinib, moliyaviy nazorat samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi.

Adabiyotlar sharhi

Moliyaviy nazorat muhim iqtisodiy tushuncha sifatida moliyaga xos bo'lgan nazorat funksiyasining amaliy ifodasidir. Odatda, moliyaviy nazoratning ikki turi farqlanadi:

- Barcha xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan moliyaviy me'yorlar va qonunlarga rioya etilishini nazorat qilish uchun maxsus tashkil etilgan muassasalar faoliyatini qat'iy tartibga solish;

- Moliyaviy vositalarning samaradorligi va maqsadlilikini ta'minlash orqali ham makro, ham mikro darajada moliyaviy oqimlarni boshqarishning ajralmas qismi va elementi.

Moliyaviy nazoratning ushbu ikki jihati o'zaro bog'liq bo'lganligi sababli ularning asosiy maqsadi, yondashuvi va subyektlari bilan farqlanadi. Birinchi holatda nazoratning huquqiy va raqamli jihatlariga e'tibor qaratilgan bo'lsa, ikkinchisida moliyaviy nazoratning tahliliy jihatlariga e'tibor qaratilgan.

Davlat moliyaviy nazoratini boshqarish va amalga oshirish davlat boshqaruvining ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. Zamonaviy jamiyatda davlat moliyaviy nazorati samaradorligini baholash muhim masala hisoblanadi.

Davlat moliyasining shaffofligi, hisobdorligi va samarali boshqaruvini ta'minlashda samarali davlat nazorati muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu muammoning ahamiyatini ko'rsatuvchi bir nechta omillar mavjud bo'lib, ulardan eng muhimlari quyidagilardir:

- Korrupsiyaga qarshi kurashish: korrupsiyani aniqlash, baholash va oldini olishga, shuningdek, davlat moliyaviy nazorati ostida moliyaviy resurslardan samarasiz foydalanish va budget mablag'laridan noto'g'ri foydalanishga xizmat qiladi.

- Budget mablag'larining oqilona sarflanishi: Nazoratlar samaradorligini tahlil qilish budget mablag'lari samarasiz, mablag'lari behuda sarflanayotgan sohalarni aniqlashga yordam beradi. Bu budget xarajatlarini minimallashtirishga va davlat dasturlari samaradorligini baholashga yordam beradi.

- Adolatlilik, shaffoflik, ochiqlik va ishonch: Samarali moliyaviy nazorat davlat moliyasini boshqarishda shaffoflikni ta'minlashga yordam beradi. Bu fuqarolar, biznes va xalqaro hamkorlar o'rtasida ishonchni shakllantiradi.

Moliyaviy barqarorlik: Moliyaviy majburiyatlarni tizimli tahlil qilish budgetni rejalashtirish va ijro etishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatarlar va nomuvofiqliklarni aniqlash, shu bilan davlatning moliyaviy barqarorligini ta'minlash imkonini beradi.

Xalqaro standartlar: Mamlakatlar moliyaviy hisob va hisobotning xalqaro standartlarini joriy etishga intiladilar va davlat moliyaviy nazoratining tahlili hukumatga

o'z moliyaviy faoliyatida ushbu standartlarga rioya etilishini ta'minlashga yordam beradi. [11]

Texnologik taraqqiyot: Texnologik taraqqiyot bilan bog'liq ma'lumotlarni tahlil qilishning zamonaviy vositalari va usullarini ishlab chiqish moliyaviy nazorat samaradorligini sezilarli darajada oshirishga va yuqori darajadagi analitik aniqlikka erishishga qaratilgan.

Iqtisodiy tebranishlar: Iqtisodiy sharoitlar o'zgarishi mumkin, bu budget daromadlari va xarajatlariga ta'sir qilishi mumkin, bu esa moliyaviy rejalarni muntazam ravishda kuzatib borish va tuzatishni talab qiladi.

Budget nazorati samaradorligini yanada chuqurroq tahlil qilish davlat moliyaviy boshqaruvini o'zgaruvchan sharoitlarga moslashtirish imkonini beradi. [5]

Latipovanning fikricha, davlat moliyaviy nazorati mamlakat moliyaviy tizimini boshqarish va aniq hisobotlarni shakllantirishga qaratilgan muhim amaliyotdir. Ushbu nazorat tizimini amalga oshirish uchun mas'ul bo'lgan davlat tashkilotlari moliyaviy va tijorat qoidalariga rioya qilishlari, ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilishlari, moliyaviy hisobotlarni tayyorlashlari shart. [6]

Moliyaviy nazoratga olinadigan yuqorida qayd etilgan ko'rsatkichlarning aksariyati boshqa ko'rsatkichlar yordamida hisoblangani sababli, ushbu hisob-kitoblarning aniqligi va ishonchligini amaldagi me'yorlarga muvofiq tekshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Moliyaviy majburiyatlarning bajarilishi barcha manfaatdor tomonlar tomonidan ham davlat, ham xo'jalik yurituvchi subyektlarning manfaatlari, huquq va majburiyatlarini ta'minlashga qaratilgan moliyaviy nazoratning amalga oshirilishiga bog'liq. [7]

Moliyaviy nazorat mamlakatning moliyaviy siyosatini amalga oshirish va moliyaviy barqarorlikka erishish uchun zarur shart-sharoitlarni ta'minlashga qaratilgan jarayondir. Bunda barcha darajadagi budgetlar va budgetdan tashqari jamg'armalarning shakllantirilishi, muhokama qilinishi, tasdiqlanishi va ijro etilishi, shuningdek, tashkilotlar, banklar, korxonalar va moliya muassasalarining moliyaviy faoliyati monitoringi amalga oshiriladi.

Xalqaro hamjamiyat ko'p yillik tajribasi asosida moliyaviy nazoratni tashkil etish va amalga oshirishning asosiy tamoyillarini belgilab berdi. Ushbu tamoyillar ularni amalga oshirish majburiyatini olgan INTOSAI tomonidan Lima deklaratsiyasida o'z aksini topgan. [8]

Ularning tarkibiga quyidagilar kiritilgan: shaffoflik va haqqoniylik; kompetentlik; mustaqillik; ochiqlik.

Moliyaviy nazoratning mustaqilligi sifatida ushbu nazorat organi faoliyatini moliyaviy jihatdan mustaqil ravishda amalga oshirish, nazorat organlari rahbarlarining vakolat muddati davomiyligini hukumatning vakolat muddatiga muvofiq ta'minlash, shu jumladan ularning konstitutsiyaviy xususiyatini ta'minlash zarur. Nazoratchining xolisligi va kompetentligi auditorlik ishlarini o'tkazishning belgilangan shakliga qat'iy rioya etish asosida nazoratchining amaldagi qonunchilikka so'zsiz rioya etishini va ish sifati darajasini ta'minlaydi.

Ochiqlik va shaffoflik davlat idoralari, jamoatchilik va ommaviy axborot vositalari o'rtasidagi yaqin aloqani anglatadi. Ushbu tamoyillarga qo'shimcha ravishda moliyaviy

nazoratning amaliy yo'l-yo'riqlarni ta'minlovchi bir qancha boshqa tamoyillari ham mavjud. Bularga quyidagilar kiradi:

1. Samaradorlik - davlat organlari o'z faoliyatida samaradorlikni ta'minlash.
2. Aniqlik va izchillik - regulyatorlar tomonidan qo'yiladigan talablarning aniq va izchilligiga ishonch hosil qilish.
3. Istak yoki qat'iyat - zarurat tug'ilganda o'zgarishga tayyor bo'lish.
4. Ishonchlilik va asoslilik - auditorlik hisobotlari va boshqa hujjatlarda keltirilgan ma'lumotlarning aniqligi va dolzarbligini ta'minlash.
5. Profilaktika - faqatgina moliyaviy jinoyatlarga munosabat bildirish emas, balki ularning oldini olishga e'tibor qaratish.
6. Aybsizlik prezumpsiyasi - moliyaviy jinoyatlarda gumon qilinayotganlar aybdorligi isbotlanmaguncha aybsiz deb faraz qilinadi.
7. Muvofiqlashtirish - turli nazorat organlarining o'z sa'y-harakatlarida uyg'unligini ta'minlash uchun birgalikda ishlash [9].

Moliyaviy monitoring tizimiga bevosita yoki bilvosita ta'sir ko'rsatadigan standartlarni belgilashda har bir xalq ko'pincha ma'lum tamoyillarga amal qiladi. Bundan tashqari, har bir mamlakatda ushbu jarayonlarni nazorat qilishning o'ziga xos tizimi mavjud bo'lib, bu moliyaviy monitoringning samaradorligiga hissa qo'shadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu ilmiy ishda budjet tashkilotlarida moliyaviy nazorat va ichki audit xizmatini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-tahliliy yondashuvlar asosida bir nechta metodlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida mavjud holatni baholash, tizimdagi muammolarni aniqlash hamda takliflar ishlab chiqish uchun kompleks tadqiqot usullari qo'llanildi. Jumladan, tahlil qilish, solishtirish va o'zaro taqqoslash, induksiya va deduksiya, umumlashtirish usullari asosida umumiy nazariy va amaliy xulosalar shakllantirildi.

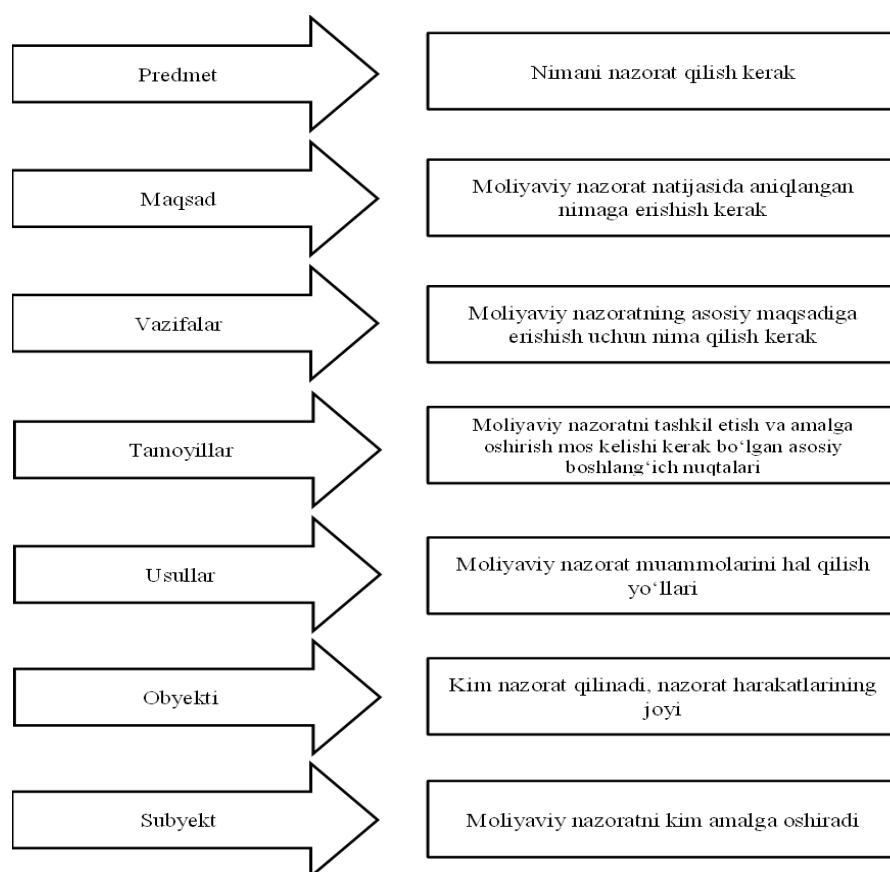
Tahlil va natijalar

So'nggi yillarda xalqimizni ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning yangi davriga olib chiqishda jamoatchilikning roliga alohida e'tibor qaratilmoqda. Fuqarolar bilan ochiq muloqotni rag'batlantirishning innovatsion strategiyalari amalga oshirildi, jamoatchilik nazoratining yangi asoslari yaratildi. Fuqarolik jamiyati tashkilotlari ham sezilarli o'zgarishlarga uchradi. Maqsad - ijtimoiy-siyosiy daxldorlikni oshirish va budjet xarajatlari samaradorligini oshirish. Bundan tashqari, budjet xarajatlarini yanada samarali qilish va budjet ma'lumotlarining shaffofligini ta'minlash maqsad qilingan. Yaxshiroq natijalarga erishish uchun moliyaviy monitoring ham kuchaytirildi. Rivojlanishning dastlabki bosqichida davlat moliyaviy nazorati organlarining asosiy funksiyalari, qoida tariqasida, davlat organlariga ajratiladigan budjet mablag'lari hisobi sifatini oshirish, buyurtmalarni qonuniy joylashtirish, davlat budjeti xarajatlarining barqarorligini ta'minlash bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqish, davlat organlariga ajratiladigan budjet mablag'lari hisobi sifatini oshirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.[1]

Bunda tartibga soluvchi organlar davlat moliyasini samarali boshqarish, tadbirkorlik subyektlarida budjet xarajatlarining oldini olish, davlat faoliyatining ustuvor yo'nalishlari va xarajatlarga oid qonunchilikni ta'minlash uchun mas'ul hisoblanadi. [12]

Vaqt o'tishi bilan davlat moliyasini boshqarish rivojlanishi bilan ushbu vazifalar bugungi iqtisodiyot va jamiyat ehtiyojlariga yaxshiroq xizmat qilish uchun moslashtirildi va kengaytirildi. Iqtisodiy transformatsiyaning hozirgi bosqichida ijtimoiy xarajatlarning kengayishi budjet mablag'laridan samarali foydalanishni taqozo etmoqda. Shundan kelib chiqib, "O'zbekiston - 2030" strategiyasi fiskal barqarorlikni ta'minlash va davlat majburiyatlarini samarali boshqarishga qaratilgan. [2]

Rivojlangan mamlakatlarda davlat budjeti siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishi sifatida budjet xarajatlarini samarali optimallashtirish, ularning samaradorligi va natijadorligiga erishishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bundan tashqari, agar O'zbekistonda budjet riski tushunchasi qo'llanilmasa, u davlat budjetining ajralmas qismi hisoblanadi. Davlat mablag'laridan maqsadli foydalanishni ta'minlash orqali budjetni samarali boshqarishga erishish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, bir necha davlatlar tajribasi 3-5-yillik budjetni rejalashtirish eng muhim usullardan biri ekanligini ko'rsatmoqda.

1-rasm. Moliyaviy nazoratning umumiy mazmuni [13]

"O'zbekiston – 2030" strategiyasining asosiy vazifalari makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, 2027-yilga borib inflyatsiyani yillik 5 foizgacha pasaytirish, 2028-yilga borib davlat budjeti taqchilligini ichki mahsulotning 3 foizidan oshmaydigan darajagacha qisqartirish, har bir tuman budjetining kamida 5 foizi eng dolzarb muammolarni hal qilishga Fuqarolar budjeti dasturi orqali fuqarolarning ishtiroki asosida yo'naltirilishini ta'minlashdan iborat. Ushbu maqsadlarga erishish uchun asosiy ustuvor yo'nalishlarni maqsadli belgilash va davlat qarzini qoplash uchun jalb qilinadigan yillik tashqi qarz

miqdori 5 milliard AQSH dollaridan oshmasligini ta'minlash zarur, bu esa budjet siyosatida samarali o'zgarishlarni talab qiladi. [2]

Bundan tashqari, 2026-2028-yillarga mo'ljallangan fiskal strategiyada o'rta muddatli istiqbolda tashqi ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy omillarning O'zbekistonga ta'sirini kamaytirishga qaratilgan. Strategiya mamlakatning iqtisodiy va fiskal barqarorligini ta'minlash, shuningdek, investitsiya imkoniyatlarining jozibadorligini tadqiq etishga qaratilgan. U aholi o'rtasida iqtisodiy faoliyat samaradorligini oshirish va investitsion jozibadorlikni oshirishga qaratilgan.

Davlatning faoliyati ijtimoiy rivojlanish va jamoat xavfsizligini ta'minlash uchun zarur bo'lgan funksiyalarni amalga oshirishda namoyon bo'ladi. Moliya davlat faoliyatining asosi bo'lib xizmat qiladi va ularsiz faoliyatni amalga oshirish mumkin emas. Demak, davlat, mahalliy hokimiyat organlari va boshqa tashkilotlarning muvaffaqiyati uchun samarali moliyaviy boshqaruvni yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega. Moliyalashtirishdan foydalanish ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot, ichki siyosiy barqarorlik va mintaqaviy taraqqiyotni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Moliyaviy nazorat jarayonini, ayniqsa, moliyaviy monitoringning mohiyatini aniqlash muhim ahamiyatga ega.

Moliyaviy nazorat - bu qadriyatlar prizmasi orqali amal qiladigan va jamiyat takror ishlab chiqarishining barcha jabhalariga kirib boradigan nazorat shaklidir. U pul mablag'lari va moliyaviy natijalarni hisoblash bilan bog'liq barcha jarayonlarni qamrab oladi, shu bilan birga o'z-o'zini ta'minlaydi. Moliyaviy nazoratning asosiy yo'nalishi pul bilan o'zaro ta'sirdir. [9]

Moliyaviy monitoring qamrovi quyidagi moliyaviy ko'rsatkichlarni o'z ichiga oladi:

1. Turli darajadagi budjet tarkibi
2. Soliq to'lovlari miqdori
3. Xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan olinadigan daromad
4. Xo'jalik yurituvchi subyektlarning operatsion xarajatlari
5. Foyda va zarar ko'rsatkichlari
6. Uy xo'jaliklarining daromadlari va xarajatlari va boshqalar.

Iqtisodiy jihatdan rivojlangan mamlakatlarda moliyaviy nazorat, bir tarafdin, o'zaro ta'sirchan va ikkinchi tarafdin, bir biridan mustaqil bo'lgan ikki sohaga ajratiladi:

- davlat moliyaviy nazorati;
- nodavlat moliyaviy nazorati.

Mamlakat hukumati va tegishli idoralar tomonidan amalga oshiriladigan moliyaviy nazorat milliy qonunchilikda belgilangan tartiblarga muvofiq xo'jalik yurituvchi subyektlar o'rtasida moliyaviy intizomni ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar majmuidir. Moliyaviy nazoratni o'rnatishda Konstitutsiya va tegishli moliya qonunchiligi muhim rol o'ynaydi.

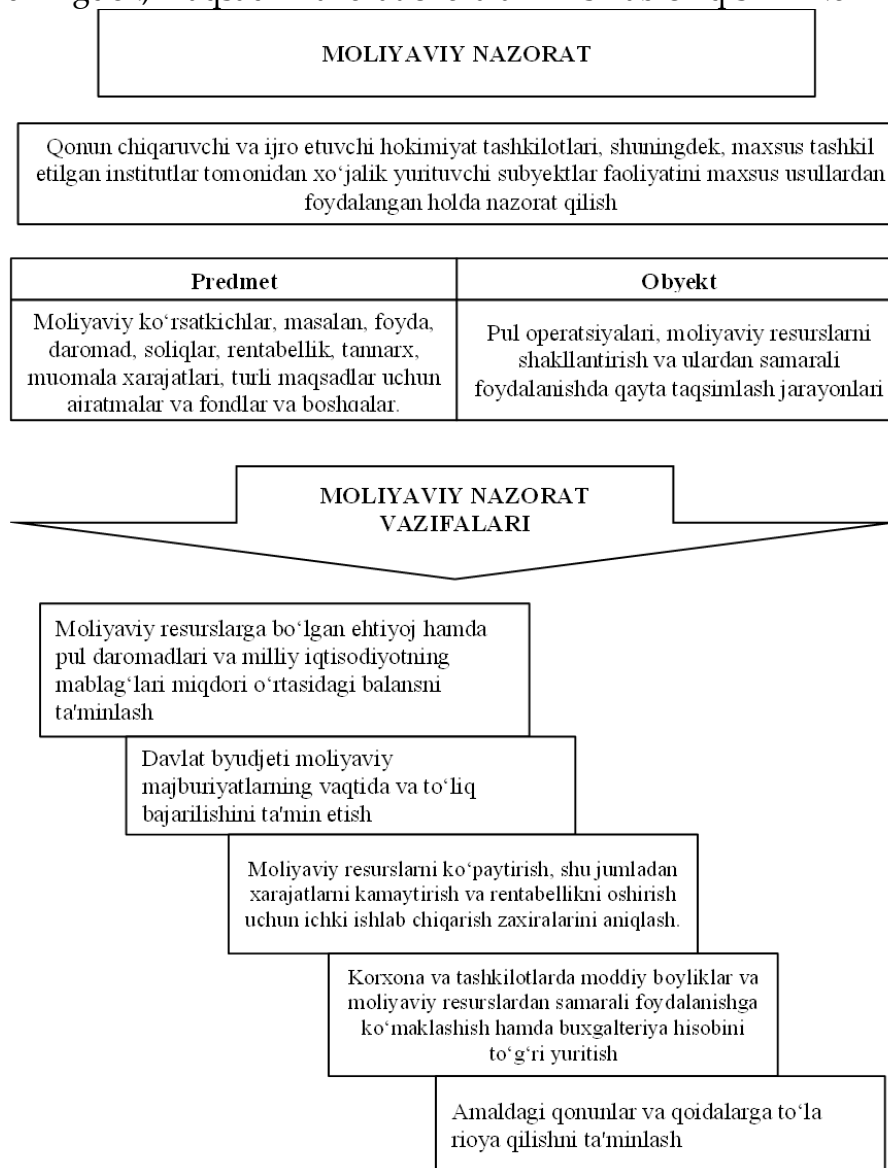
Moliyaviy nazoratning huquqiy asoslari davlat boshqaruvining turiga, uning ijtimoiy-siyosiy yo'nalishiga, iqtisodiy rivojlanish darajasiga, mulkchilik tuzilmalarining xususiyatlariga bog'liq.

Davlat moliyaviy nazorati yalpi ichki mahsulot (YAIM) ning adolatli taqsimlanishini ta'minlashga va bunday taqsimot bilan bog'liq qiymatlarni saqlab qolishga qaratilgan. Ushbu nazorat organi davlat moliyaviy resurslarini shakllantirish, qaytarish va o'z

vaqtida foydalanish bilan bog'liq moliyaviy boshqaruvning barcha jihatlarini nazorat qilish uchun mas'uldir.

Nodavlat moliyaviy nazorat ikki toifaga bo'linadi: ichki (korxona ichida) va tashqi (auditorlik).

Davlat va nodavlat moliyaviy nazorati nazorat usullari o'xshash bo'lsa-da, pirovard maqsadlariga ko'ra tubdan farq qiladi. Bu farq budget xarajatlari samaradorligini tushunish uchun muhimdir. Moliyaviy nazorat davlat sektorida va hukumat hamda boshqa moliyaviy subyektlar o'rtasida moliyaviy boshqaruvning mohiyatini chuqurroq tushunish, shuningdek, maqsadli nazorat choralarini ishlab chiqish imkonini beradi.

2-rasm. Moliyaviy nazoratning vazifalari [13]

Moliyaviy munosabatlarning xilma-xilligi turli xil nazorat turlari, shakllari va usullarini talab qiladi, bu esa o'z navbatida tasniflashga innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish imkonini beradi. "Moliyaviy munosabatlarning tabiati" mezonidan kelib chiqib, moliyaviy nazorat budget nazorati, davlat xarajatlari monitoringi, soliq ma'muriyatchiligi, kreditni tartibga solish, sug'urta nazorati, bojxona nazorati va qiymatni baholash ko'rinishida bo'lishi mumkin. [13]

Pul muomalalari asosida va ba'zi hollarda pul kompensatsiyasiz (masalan, barter shartnomalari orqali) amalga oshiriladigan barcha operatsiyalar moliyaviy nazorat jarayonining bir qismi hisoblanadi. [10]

Moliyaviy nazorat tekshirishning quyidagi yo'nalishlarini o'z ichiga oladi:

- Amaldagi iqtisodiy qonunlar va me'yoriy hujjatlar talablariga, shu jumladan resurslarni taqsimlash va qayta taqsimlashning maqbul nisbatlariga rioya qilish.
- Budjet rejalarini ishlab chiqish va amalga oshirish (budjet nazorati).
- Tashkilotlar, korxonalar va budjet muassasalari doirasida tegishli inson, moliyaviy va moddiy resurslardan samarali foydalanish.
- Soliq majburiyatlarini boshqarish va tegishli organlar bilan munosabatlar.

Rivojlangan mamlakatlarda moliyaviy nazorat tizimi asosan birlashtirilgan bo'lib, quyidagi elementlardan tashkil topgan:

- Parlament yoki Hukumat Prezidentiga bevosita bo'ysunuvchi Hisob palatasi. Ushbu tashkilotning asosiy maqsadi - davlat mablag'lari sarflanishi ustidan keng ko'lamli nazorat o'rnatish;
- davlatning asosiy soliq tushumlarini olishni nazorat qiluvchi va mamlakat Prezidentiga, Hukumatiga yoki Iqtisodiyot va moliya vazirligiga bo'ysunuvchi soliq instituti;
- bo'ysunuvidagi tashkilotlarni nazorat qiluvchi va taftish qiluvchi davlat tashkilotlari tarkibidagi inspeksiya organlari;
- tijorat asosida moliyaviy operatsiyalarning ochiqqligi, ishonchliligi va qonuniyligini auditorlik tekshiruvidan o'tkazadigan nodavlat auditorlik xizmatlari;
- ichki nazorat xizmatlari, ularning umumiy vazifasi xarajatlarni kamaytirish, moliyaviy oqimlarni optimallashtirish va foydani tekshirishdan iborat.

Moliyaviy menejmentning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: mavjud mablag'lar darajasi va moliyaviy resurslarga bo'lgan talab o'rtasidagi muvozanatni saqlash, davlat budjetiga qadar mablag'lardan o'z vaqtida, shaffof, samarali va to'liq foydalanishni ta'minlash, ichki resurslardan samarali, shaffof va to'liq foydalanishni ta'minlash.

Xulosa va takliflar

O'zbekistonda, shuningdek, rivojlangan mamlakatlarda davlat boshqaruvini takomillashtirish va budjet mablag'larini noto'g'ri boshqarishning oldini olishda tashqi moliyaviy nazorat organlari muhim rol o'ynaydi. Shu bois, nazorat organlari o'z mavqeini mustahkamlashda davom etishi, fuqarolarning ishonchini qozonishi, ilg'or xalqaro tajribalarni joriy etish orqali o'z faoliyatini kuchaytirishi zarur.

Moliyaviy nazoratning o'zi bevosita moddiy va moliyaviy resurslar hamda mablag'larni tejash imkonini bermaydi. Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, nazorat xarajatlarning kamayishi faoliyat doirasining torayishiga olib keladi, bu esa boshqaruv tizimida nazoratning ahamiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday salbiy holatlarni bartaraf etish uchun nazorat va individual nazorat tadbirlarining maqsad va vazifalari nazorat qiluvchi subyektning mavjud resurslariga mos kelishi kerak. Agar ushbu resurslar nazorat tadbirini sifatli amalga oshirish uchun yetarli bo'lmasa, boshqa nazorat organlarining tegishli resurslaridan belgilangan vazifalar uchun foydalanish kerak. Demak, davlat nazoratchilarining nazorat faoliyati va vakolatlarini to'g'ri tashkil etish

davlat moliyaviy nazorati organlari faoliyatining muhim sharti va samaradorligining mezonlari hisoblanadi.

Tizimli yondashuvni qo'llash va baholashning standartlashtirilgan usullaridan foydalanish moliyaviy nazorat organlarining samaradorligini ta'minlashning muhim tarkibiy qismidir. Nazorat jarayonini har tomonlama ko'rib chiqish va ular faoliyatining turli jihatlarini hisobga olish juda muhimdir. Moliyaviy nazorat organlari moliyaviy shaffoflikni ta'minlash, korrupsiyaning oldini olish, budjet mablag'larini taqsimlash samaradorligini baholash va boshqa muhim vazifalarni bajaradi. Mazkur vazifalarni samarali amalga oshirish uchun nazorat organlari faoliyatining barcha jabhalarini qamrab oluvchi mezonlarni belgilash lozim.

Tadqiqotlarimiz asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Budjet siyosatini shakllantirish va ishlab chiqishda quyidagilarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq: iqtisodiyotdagi ijtimoiy muammolarni hal etishda budjetlashtirishning o'рни zamon va makon asosida belgilanishi; Budjet munosabatlari mezonlari orqali budjet mutanosibligini ta'minlash, mablag'larni taqsimlash uslubiyotini takomillashtirish; Budjet siyosatining maqsad va vazifalarini belgilash; Maqsadli budjetning barcha tarkibiy qismlari birligiga erishish; Jamiyatni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan mablag'lar miqdorini hisoblash metodologiyasini joriy etish.

2. O'zbekistonda budjet siyosatini takomillashtirishda xorijiy tajribani inobatga olgan holda quyidagilarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq: Budjet siyosatini amalga oshirishning metodologik asoslarini yaratish, bunda komplekslik, natijadorlik va natijadorlik kabi tamoyillarga e'tibor qaratish; Budjet daromadlarining tarmoq doirasidagi qiymatlardan mustaqilligini ta'minlash va soliq bo'lmagan daromadlar ulushini oshirish; Xarajatlarni budjetdan tashqari mablag'lar hisobidan budjet mablag'lari hisobidan moliyalashtirish amaliyotini qisqartirish choralari ko'rish; Davlatning strategik maqsadlari asosida idoralararo davlat dasturlarini amalga oshirish tajribasini joriy etish; Budjet xarajatlarining maqsadli ko'rsatkichlarini aniq mezonlar asosida baholash amaliyotini qo'llash; Mahalliy budjetlar ijrosini ta'minlash maqsadida moliyaviy instrumentlarning daromadlar va xarajatlar bo'yicha muvozanatini saqlash choralari ko'rish.

3. Budjet siyosatini amalga oshirishda quyidagi tendensiyalar kuzatildi:

1. Budjet ijrosida soliqdan tashqari tushumlar ulushini monitoring qilishga e'tibor kuchayganligi kuzatildi.

2. Xorijiy investorlarning mablag'larini budjet maqsadlarida jalb qilishda yevrobondlardan foydalanish yo'lga qo'yildi.

3. Ijtimoiy ustuvor tadbirlarni budjet mablag'lari hisobidan moliyalashtirish tendensiyasi saqlanib qolmoqda.

4. Tegishli sxema va me'yoriy hujjatlarning kengayishi natijasida ish haqining oshishi budjet xarajatlari o'sishining asosiy drayverlaridan biri hisoblanadi.

5. Ta'lim va sog'liqni saqlashga davlat-xususiy sheriklik orqali budjetdan tashqari mablag'larni jalb qilish jadal sur'atlar bilan o'sib bormoqda.

5. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning izchilligini ta'minlash, ularga aniq kadrlar bilan ta'minlash, xalqaro moliya tashkilotlarining prognoz va tavsiyalarini hisobga olish, budjet faoliyati samaradorligini oshirish, moliyaviy nazoratni

kuchaytirish, moliyaviy mexanizmlar samaradorligini oshirish borasida quyidagilarni amalga oshirish lozim:

1) Kelgusida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, buning uchun uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga mo'ljallangan fiskal qoidalarga qat'iy amal qilish zarur. Bunga quyidagilar kiradi:

- Davlat qarzi bilan bog'liq yalpi ichki mahsulot (YAIM) uchun fiskal riskni 60 foizga kamaytirish.

Davlat qarzi hisobidan YAIMni ishlab chiqarish bilan bog'liq riskni 40 foizga kamaytirishga erishish.

- Budget talablariga rioya qilish.

2) Budget mablag'lari samaradorligi va natijadorligini tadqiq etish. Yillik budgetlarni shakllantirishda "daromadga asoslangan budget" tizimini bosqichma-bosqich joriy etish.

3) Budgetlashtirishda shaffoflikni rag'batlantirish va budget qarorlarini qabul qilishda fuqarolarning ishtirokini rag'batlantirish. Budget mablag'larini taqsimlash ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirishning maqsadi budget mablag'larini taqsimlash jarayonida jamoatchilikning faol ishtirokini yanada oshirishdan iborat. Jumladan: "Mahalla budjeti" tashabbusini ishga tushirish; fuqarolarni ovoz berish uchun identifikatsiya qilish tizimini joriy etish va turli mavsumlarda ovoz berish jarayonlarini o'tkazish uchun raqobatbardosh sog'liqni saqlash muhitini yaratish va har bir safar g'olibini e'lon qilish amaliyotini yo'lga qo'yish.

4) Davlat sektorida ichki nazorat va auditni takomillashtirish. O'rta muddatli istiqbolda davlat sektorida ichki nazorat va ichki auditni takomillashtirish bo'yicha quyidagi asosiy vazifalarni amalga oshirish lozim:

O'zbekistonda ichki nazorat tizimining konseptual asoslarini yaratish;

qonunchilik darajasida davlat sektorida ichki audit tizimi asoslarini mustahkamlash;

ichki audit xizmatlari faoliyatini raqamlashtirish va axborot texnologiyalarini joriy etish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xayriddinov (2023), Xayriddinov Sh. B., Mengliboyev S. T. Budget muassasalarida moliyaviy resurslardan samarali foydalanishni o'ziga xos usullari //Research Focus. – 2023. – T. 2. – №. 12. – C. 27-32.

2. O'zR PF (2023), O'zR Prezidentining 2023 yil 11-sentyabrdagi PF-58-sonli "O'zbekiston-2030" strategiyasini tasdiqlash to'g'risida Farmoni

3. O'zR VM (2020), O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 - 2024 yillarda O'zbekiston Respublikasining davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida 506-sonli qarori

4. O'zR Prezidenti Farmoni (2020), O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5992-sonli "2020-2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni

5. Temirov (2023), Temirov M. Davlat moliyaviy nazorati faoliyatiga ichki audit xizmatlarining ta'siri // Iqtisodiyot va ta'lim. – 2023. – T. 24. – №. 5. – C. 92-98.

6. Latipova (2024), Latipova N. Davlat moliyaviy nazorati va ichki audit xizmatini transformatsiya qilishning fundamental asoslari masalalarining yoritilishi //Innovative Development in Educational Activities. – 2024. – T. 3. – №. 4. – C. 197-200.
7. Fayozovich (2024), Fayozovich X.F. Budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish ustidan moliyaviy nazoratning roli //pedagogical sciences and teaching methods. – 2024. – T. 3. – №. 29. – C. 127-130.
8. Абдурахманов, К. (2023). Бюджет ташилотларида молиявий назорат фаолияти таҳлили. *Iqtisodiy Taraqqiyot Va Tahlil*, 1(6), 116–120.
9. Абдувохидов А., Кадырова Д., & Обилов М. (2023). Пути совершенствования доходной базы местных бюджетов в узбекистане. *Экономическое развитие и анализ*, 1(1), 4–12. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/eitt/article/view/44627>
10. Абдувохидов А., Маткулиева С. Совершенствование теоретических основ повышения эффективности бюджетной политики. *Экономическое развитие и анализ* 1.8 (2023): 5-19.
11. Xudoyqulov S.K. Moliya va soliqlar. Darslik. -T.: "Iqtisodiyot"-2020 y.
12. Волков Андрей Юрьевич, Волков Михаил Андреевич О подходах к исторической периодизации финансового контроля // Статистика и экономика. 2014. №6-2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-podhodah-k-istoricheskoy-periodizatsii-finansovogo-kontrolya> (дата обращения: 10.05.2024).
13. Xasanov (2023), Moliya va soliqlar: oliy ta'limning 60310100 - "Iqtisodiyot (tarmoqlar va sohalar bo'yicha)", 60411200-"Menejment (tarmoqlar va sohalar bo'yicha)" bakalavriat ta'lim yo'nalishlari uchun darslik / B.A.Xasanov, A.A.Xashimov, A.B.Muxametov, A. A. Abduvoxidov, J.M.O'razmatov, G'.B.Akramov, M. A. Narbayeva, D.B.Eshpulatov // prof. B.A.Xasanov tahriri ostida. – T.: "Iqtisodiyot dunyosi", 2023. – 774 b.
14. Abdulazizovich A.A. va bosh. Oliy ta'lim muassasalarida texnologiyalarni tijoratlashtirish muammolari va yechimlari //ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali. – 2022. – T. 2. – №. 10. – C. 16-19.

Copyright: © 2025 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution-4.0 International License (CC - BY 4.0)

